

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 62 (2)/2022, s. 187–197

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2022.021>

Historia kociewskiego miasteczka w nowym wydaniu

Nowe – dzieje starego miasta,
red. Krzysztof Halicki, Zbigniew Lorkowski,
Nowe–Gdynia 2016, ss. 480

Książka pod redakcją pracownika Archiwum Państwowego w Bydgoszy, dr. Krzysztofa Halickiego, oraz Zbigniewa Lorkowskiego, zastępcy burmistrza gminy Nowe, a zarazem lokalnego pasjonata historii, jest długo wyczekiwaną monografią małego kociewskiego miasteczka zlokalizowanego na północy województwa kujawsko-pomorskiego. Pomysł jej powstania był ściśle związany z obchodami 750-lecia Nowego.

Publikacja została starannie wydana (twarda oprawa, połyskujący papier) przez Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart oraz Urząd Gminy w Nowem. Dzieli się na sześć rozdziałów, napisanych przez różnych autorów, oraz wchodzących w ich skład 64 podrozdziałów. Ponadto zawiera przedmowę, wstęp, załączniki, bibliografię z podziałem na źródła archiwalne, drukowane i internetowe oraz wykaz źródeł ikonograficznych. Biorąc pod uwagę kwestie edytorskie, należy zaznaczyć, że zdarzają się w niej strony, które z niewiedomego powodu nie mają numeracji. Na jej brak nie wpływa na pewno to, że jest to strona tytułowa rozdziału, ani fakt umieszczenia fotografii w miejscu przypisanym numerowi strony¹.

---

¹ *Nowe – dzieje starego miasta*, red. K. Halicki, Z. Lorkowski, Nowe–Gdynia 2016; brak numeracji stron 6, 8, 15, 70, 74, 77, 132, 164, 170, 172, 175, 240, 282, 367, 425, 433, 446, 448, 453, 474, 476, 480.

W przedmowie znajduje się informacja kierowana przez starostę świeckiego, burmistrza Nowego oraz przewodniczącego Rady Miejskiej w Nowem do mieszkańców gminy Nowe, w której wybrzmiewa zachęta do sięgnięcia po tę książkę. Przedmówcy informują, że monografia jest „próbą całościowego ujęcia dziejów miasta w oparciu o cenne dokumenty, znajdujące się w archiwach państwowych i bibliotekach, a także dotychczasową literaturę historyczną oraz materiały, będące w prywatnych zbiorach”². Wyrażają nadzieję, że praca przyczyni się do przeprowadzenia kolejnych badań i stworzenia nowych publikacji dotyczących Nowego i jego społeczności.

Historia Nowego doczekała się już kilku opracowań, z których najważniejsze to: *Nowe nad Wisłą i okolica z szczególnym uwzględnieniem pracy niepodległościowej* autorstwa Kazimierza Lietza³ czy *Nowe nad Wisłą 1266–1966* Józefa Milewskiego i Antoniego Mykaja⁴. Informacje dotyczące dziejów miasta można także odnaleźć w dwutomowej publikacji *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu* pod red. Kazimierza Jasińskiego⁵. Od kilkudziesięciu lat nie powstała jednak żadna nowa pozycja. Wspominali o tym we wstępie redaktorzy monografii, którzy podkreślili również, że przedstawia ona dzieje od czasów najdawniejszych po współczesne i została napisana dzięki pracy kilku historyków z ośrodków naukowych województwa kujawsko-pomorskiego. Autorzy zaakcentowali, że szczególne miejsce w niniejszej książce zajmują liczne ilustracje, które znacząco wzbogacają jej wartość naukową.

Cała monografia jest bardzo mocno rozbudowana, o czym wspominałem we wstępie recenzji. Mimo to ma przemyślany układ, dość kompletnie obrazujący każdy aspekt życia miasteczka. Szkoda, że zauważalna jest duża dysproporcja między ilością tekstu poświęconego różnym okresom historycznym. Dzieje miasta do 1772 r. obejmują zaledwie 59 stron, natomiast okres od dwudziestolecia międzywojennego do czasów współczesnych to już 258 stron. Należy mieć świadomość, że dysponujemy różną liczbą ma-

² Ibidem, s. 5.

³ K. Lietz, *Nowe nad Wisłą i okolica z szczególnym uwzględnieniem pracy niepodległościowej*, Pieniążkowo 1938.

⁴ J. Milewski, A. Mykaj, *Nowe nad Wisłą 1266–1966*, Gdańsk 1966.

⁵ *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, red. K. Jasiński, Warszawa–Poznań–Toruń 1979.

teriałów źródłowych w archiwach, bibliotekach itd., stanowiących podstawę opracowania każdego ze wspomnianych okresów. Analizując jednak bibliografię dotyczącą Nowego, można zauważyć, że źródeł historycznych jest na tyle dużo, że warto było pokusić się o szersze omówienie okresu przedrozbiorowego.

Pierwszy rozdział autorstwa Anetty Głowackiej-Penczyńskiej, adiunkta Katedry Historii Nowożytnej Wydziału Historycznego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy – *Dzieje Nowego od czasów najdawniejszych do 1772 roku*, dzieli się na trzy podrozdziały. Pierwszy z nich: *Ziemia Świecka i Nowska w pradziejach i we wczesnym średniowieczu na tle Pomorza Wschodniego* składa się z czterech części, odpowiadających następującym po sobie epokom historycznym. Drugi nosi tytuł *Dzieje miasta Nowe i ziemi nowskiej do 1466 roku*, w jego skład wchodzi trzy kolejne części. Jego cezurę wyznacza okres przed panowaniem krzyżackim i pod nim. Wyszczególnia się tutaj dodatkowo historię nazwy miasta. Ostatni podrozdział to *Dzieje Nowego nad Wisłą w latach 1466–1772*. Dzieli się on aż na dziewięć części, związanych z różnymi aspektami życia miasta, m.in. ustrojem, sprawami wyznaniowymi, handlem, rzemiosłem. Autorka uwzględnia wiele istotnych i ciekawych informacji, jednak za mało miejsca poświęca historii nowskich zabytków, tj. zamkowi, farze pw. św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty, kaplicy pw. św. Jerzego, a przede wszystkim kościołowi pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego. Ten ostatni do momentu kasaty zakonu bernardynów w 1810 r. miał ponad 500-letnią historię. Poza tym autorka nie wykorzystuje kilku ważnych źródeł i opracowań⁶. Warto zaznaczyć, że dr Głowacka-Penczyńska dokładnie wskazuje zmiany w nazewnictwie miasta z odniesieniem do konkretnych źródeł historycznych, co w innych publikacjach bywa zupełnie pomijane. Ponadto wielokrotnie cytuje interesujące fragmenty dokumentów historycznych i opracowań. Wymienia

---

⁶ Źródła i publikacje, które można było wykorzystać w tym rozdziale: akta dotyczące zakonu bernardynów z Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie; K. Mikulski, W. Nowosad, *Księga ławnicza miasta Nowego nad Wisłą (1416–1527)*, Toruń 2012; J. Kowalkowski, W. Nowosad, *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, Warszawa 2013; eidem, *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku*, Warszawa 2016; K. Bruski, *Lokalne elity rycerstwa na Pomorzu Gdańskim w okresie panowania zakonu krzyżackiego*, Gdańsk 2002.

również nazwiska burmistrzów i członków rady miejskiej w okresie nowożytnym, które wcześniej nie znalazły miejsca w pracach na temat dziejów Nowego. Autorka opisuje też szerzej kwestię procesów o czary, które na przykładzie Nowego są dobrze udokumentowane w źródłach historycznych. Rozdział zawiera ponadto liczne zdjęcia zabytków⁷, dokumentów⁸ oraz tabele statystyczne⁹, które uzupełniają informacje na temat dziejów miasta w okresie przedrozbiorowym.

Drugi rozdział – *Nowe pod berłem Hohenzollernów (1772–1918)* autorstwa Tomasza Krzemińskiego, pracownika naukowego toruńskiej Pracowni Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, ukazuje okres w dziejach miasta pod zaborem pruskim do czasu odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. Autor wprowadził chronologiczny i tematyczny podział swojej części. W ramach pierwszego z nich omawia okres, kiedy Nowe znajdowało się w granicach Królestwa Pruskiego, następnie miasto w pruskiej rzeczywistości administracyjno-ustrojowej oraz w czasie pierwszej wojny światowej (1914–1918). Drugim zastosowanym podziałem jest podział ze względu na aspekty społeczne, tj. zagadnienia polityczne, demograficzne, obyczajowe, wyznaniowe itd. Profesor Krzemiński każdy omawiany wątek z dziejów miasta poprzedza informacjami na temat ówczesnych wydarzeń dziejowych, co w pełni obrazuje sytuację polityczno-gospodarczo-społeczną Nowego w szerszym kontekście historycznym. Wiele miejsca autor poświęca działalności lokalnych organizacji, stowarzyszeń i towarzystw, często kroć podając te, które wcześniej nie były nigdzie omawiane. Jako przykład

---

⁷ *Nowe – dzieje...*, fotografie przykładowych zabytków: urny pochodzącej z grobu skrzynkowego odkrytego w Milewie w latach 50. XX w., s. 16; chrzcielnicy z XIV w., znajdującej się w kościele św. Maksymiliana Marii Kolbego w Nowem (poklasztornym), s. 32; kościanej fajki pochodzącej z XVI w., odnalezionej podczas wykopalisk na terenie zamku w Nowem, s. 33.

⁸ *Ibidem*, przykładowe dokumenty: odpis aktu nadania Nowego Piotrowi Święcy z 1301 r., s. 24; odpis przywileju lokacyjnego Nowego z 1350 r., s. 25; pismo Jana III Sobieskiego z 1689 r. do Rady Miejskiej w sprawie warzenia piwa, s. 56.

⁹ *Ibidem*, przykładowe tabele: prezentujące wielkość powiatów województwa pomorskiego, s. 34; zaludnienie Nowego w latach 1570–1774, s. 41; warsztaty garbarskie, gancarskie i powroźnicze w Nowem w latach 1572–1614, s. 53.

może posłużyć chociażby zarys dziejów lokalnej Ochotniczej Straży Pożarnej. Opisywane są także liczne ciekawostki z życia społecznego mieszkańców, które zostały odnalezione na łamach ówczesnej prasy¹⁰. Autor dużą wagę przykłada do uzupełnienia treści swojego rozdziału o nazwiska osób związanych z różnymi wydarzeniami z historii miasta¹¹. Ponadto na szczególną uwagę zasługuje interesujący dobór zdjęć z omawianego okresu, które nie były nigdzie wcześniej publikowane. W tekście pojawiają się nieliczne literówki, jednak nie wpływa to zasadniczo na wartość merytoryczną publikacji¹². Wśród pomyłek można wyróżnić również opisy pod zdjęciami. Jednym z nich jest panorama Nowego, która według autora pochodzi z przełomu XIX i XX w. W dalszej części opisu pod zdjęciem czytamy, że „na uwagę zasługują rusztowania świadczące o pracach przy odbudowie zboru (po lewej stronie)”¹³. Należy zaznaczyć, że kościół został odbudowany przez gminę ewangelicką w latach 1902–1903 według projektu sporządzonego w Ministerstwie Robót Publicznych w Berlinie¹⁴. Zdjęcie panoramy Nowego pochodzi zatem z początku XX, a nie z przełomu XIX i XX w.

Kolejny rozdział – *Nowe nad Wisłą w okresie międzywojennym* – jest autorstwa Krzysztofa Halickiego, redaktora monografii. Poza pierwszym i ostatnim podrozdziałem z wyraźną cezurą czasową, tj. od pierwszej woj-

---

¹⁰ „W początkach XX wieku w mieście pojawiały się coraz częściej przedstawienia kinematograficzne. W marcu 1912 roku z przedstawieniami tego typu bawiła np. trupa artystów rewiowych »Rheingold-Ensamble«, w programie której znalazły się obrazy świetlne, zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci”; ibidem, s. 153.

¹¹ Przykład: „Lista elektorów (Walmanów) w wyborach do sejmu pruskiego z terenu miasta Nowego w 1867 roku”; ibidem, s. 76.

¹² Jest: „Gdy sierpniu 1878 roku doszło do ściślejszych wyborów między Polakiem, ziemianinem Parczewskim, a Niemcem konserwatystą F. A. von Gordonem, nowskim »Wiechselbote«, mimo swoich poprzednich sympatii do liberalnego przeciwnika konserwatysty Gordona nawoływał [...]”; ibidem, s. 140. Powinno być: „Gdy w sierpniu 1878 roku doszło do ściślejszych wyborów między Polakiem, ziemianinem Parczewskim, a Niemcem konserwatystą F. A. von Gordonem, nowski »Weichselbote«, mimo swoich poprzednich sympatii do liberalnego przeciwnika konserwatysty Gordona, nawoływał [...]”.

¹³ Ibidem, s. 117.

¹⁴ B. Derkowska-Kostkowska, *Kościół franciszkanów, ob. kościół fil. pw. św. Maksymiliana Kolbe*, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/nowe-kosciol-franciszkanow-ob-kosciol-fil-pw-sw-maksymilian> (dostęp: 11.05.2022).

ny światowej do 1920 r. oraz pierwszych dni wojny, autor skupia się głównie na różnych zagadnieniach z życia miasta. Można tutaj wyszczególnić m.in. kulturę, mniejszości narodowe, bezpieczeństwo i porządek publiczny, oświatę i organizacje młodzieżowe. Godne podkreślenia jest wymienienie przez autora pełnych składów organów, m.in. członków Rady Miejskiej, pracowników Magistratu czy funkcjonariuszy Straży Celnej oraz właścicieli podmiotów gospodarczych działających na terenie miasta. Ponadto dr Halicki poświęca osobny podrozdział kwestiom wydawniczym, które w innych opracowaniach zostały pominięte lub tylko zasygnalizowane. Tutaj można odnaleźć małą nieścisłość. Mowa o opisywanych cenach „Gazety Nowskiej”. Autor wskazuje, że „cena egzemplarza wahała się między 15 a 25 groszy, natomiast w prenumeracie miesięcznej od 88 groszy do 1 złotego, a w kwartalnej od 2 złotych 80 groszy do 2 złotych 94 groszy”¹⁵. Należy zaznaczyć, że cena była kilkukrotnie zmieniana, w październiku 1921 r. abonament miesięczny wynosił 10 mkp (marek polskich), na pocztie 15 mkp. Prenumerata kosztowała tam 45 mkp. W listopadzie 1921 r. cena wzrosła. Miesięcznie było to 20 mkp i 25 mkp na pocztie, a kwartalnie – 75 mkp. Hiperinflacja w październiku 1923 r. ukształtowała ceny prenumeraty miesięcznej na poziomie 6000 mkp oraz 6500 mkp. Następną zmianą zaszła w 1924 r., kiedy to pojedynczy numer kosztował 25 gr, prenumerata miesięczna 90 gr i 98 gr na pocztie. Jedynie mała zmiana 24 lipca 1937 r. podniosła cenę miesięcznej prenumeraty na pocztie z 98 gr na 1 zł¹⁶. Na potrzeby publikacji autor pokusił się o umieszczenie kilku tabel dotyczących danych statystycznych wcześniej niepublikowanych i będących jego własnym opracowaniem¹⁷. Doktor Halicki przedstawia jako novum informacje związane z funkcjonowaniem instytucji miejskich, takich jak: wodociągi, gazownia, rzeźnia, szpital. Dotyczy to również miejscowych organizacji społecznych, czego przykładem jest m.in. Związek Harcerstwa

¹⁵ *Nowe – dzieje...*, s. 203.

¹⁶ R. Openkowski, „*Der Weichselbote*” i „*Gazeta Nowska*”. *Czasopiśmiennictwo w Nowem nad Wisłą od 2. połowy XIX wieku do 1939 roku*, „Rydwan. Roczniki Muzealne Muzeum Ziemi Kociewskiej w Starogardzie Gdańskim” 2020, nr 15, s. 149–150.

¹⁷ *Nowe – dzieje...*, przykładowe tabele: z informacjami na temat ludności miasta Nowe (1920–1939), s. 176–177; stanu Ochotniczej Straży Pożarnej w marcu 1939 r., s. 189–190; ilości wody sprzedanej i tłoczonej do sieci w Nowem, s. 205.

Polskiego. Sporo miejsca poświęca także mniejszościom narodowym, opisując niemieckie organizacje społeczne i kulturalne oraz działalność gminy żydowskiej. Całość jest wzbogacona licznymi zdjęciami osób¹⁸, wydarzeń¹⁹, dokumentów²⁰ czy wycinków prasowych²¹.

Rozdział czwarty, którego autorką jest dr hab. Sylwia Grochowina, prof. UMK, z Katedry Historii XIX–XX Wieku i Historii Najnowszej Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, opisuje okres, kiedy Nowe znajdowało się pod okupacją hitlerowską, tzn. lata 1939–1945. Na samym początku autorka informuje, z jakich źródeł korzystała oraz że podstawowy zespół archiwalny, czyli „Akta miasta Nowego z lat 1939–1945”, jest w dużej mierze zdekompletowany²², co zapewne utrudniało pełną charakterystykę tego okresu. Mimo to autorka przedstawia funkcjonowanie administracji okupacyjnej, działalność Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotniczej, politykę ludnościową, służbę zdrowia czy szkolnictwo z uwzględnieniem kontekstu historycznego. W swoim tekście prof. Grochowina po raz pierwszy omawia plany Niemców w zakresie infrastruktury miejskiej i związane z nimi liczne inwestycje budowlane, m.in. budowę kompleksu sportowego nad Jeziorem Czarownic, rozbudowę obiektów administracyjnych: ratusza, szpitala, szkół. Przywołuje też niemieckich właścicieli placówek handlowo-usługowych i zakładów produkcyjnych w mieście, które w dużej mierze zostały przejęte od Polaków. Wykorzystu-

---

¹⁸ Ibidem, przykładowe fotografie osób: Stanisława Wojnowskiego, działacza społecznego, gospodarczego i niepodległościowego, posła na sejm II Rzeczypospolitej, s. 172; Wacława Korzeniewskiego, komisarycznego burmistrza Nowego, s. 178; pracowników Magistratu i Rady Miejskiej Nowego w kadencji 1921–1925 r., s. 180.

¹⁹ Ibidem, przykładowe fotografie wydarzeń: uroczystości związanych z powrotem Nowego do Polski 25 stycznia 1920 r., s. 174; manewrów strażackich w Nowem z 18 sierpnia 1929 r., s. 188; przebudowy fary w Nowem, około 1912 r., s. 227.

²⁰ Ibidem, przykładowe dokumenty: protokół przejścia akt Urzędu Stanu Cywilnego w Nowem 19 stycznia 1920 r. przez ks. Bartkowskiego, s. 173; pismo Banku Ludowego w Nowem z 15 lutego 1928 r., s. 184; pismo policyjne w sprawie budowy warsztatu, s. 185.

²¹ Ibidem, przykładowe wycinki prasowe: o tym, że obok akcji gańcicznych OSP organizowała również bale maskowe, s. 191; pierwsza strona „Gazety Nowskiej” z 1937 r., R. 14, nr 19, z 9 maja, s. 202.

²² Ibidem, s. 243.

je również wspomnienia i relacje mieszkańców Nowego, które dodatkowo obrazują tragiczny okres w dziejach miasta. Rozdział został opatrzony wieloma zdjęciami zarówno osób²³, wydarzeń²⁴, jak i dokumentów²⁵.

Autorem rozdziału piątego – *Nowe nad Wisłą w latach 1945–1989*, jest ponownie dr Krzysztof Halicki. Opisuje on czas powojenny oraz okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Podobnie jak w swoim poprzednim rozdziale, skupia się głównie na obszarach z życia miasta, tj. życiu politycznym, straży pożarnej, handlu i rzemiośle, wodociągach, kanalizacji itd. Część zagadnień, które omawia, nie została poruszona we wcześniejszych opracowaniach, pisanych po wojnie, ze względu na panujący wówczas ustrój. Dlatego też w swoim rozdziale autor poświęca im wiele miejsca. Przykładem jest zabójstwo prezesa Zarządu Gminnego PSL w Nowem – Jana Malejki²⁶. Wymieniane są także listy pracowników nowskiego magistratu, dyrektorów zakładów pracy, szkół czy kierowników instytucji publicznych. Opisywana jest również działalność Milicji Obywatelskiej i Ochotniczych Rezerw Milicji Obywatelskiej. Na szczególną uwagę zasługują rozdziały dotyczące rozwoju gospodarczego miasta, oświaty, kultury i sportu, ochrony zdrowia oraz Kościoła katolickiego. Jest to związane z tym, że do tej pory nie powstała żadna publikacja obejmująca okres od lat 80. XX w. Autor wykorzystuje bardzo ciekawe tabele oraz fotografie²⁷, m.in. znisz-

---

²³ Ibidem, przykładowe fotografie: żołnierzy niemieckich w Nowem z 3–4 września 1939 r., s. 245; nowskich strażaków z 1942 r., s. 254; Stanisława Chyrka w mundurze Wojska Polskiego, który zginął jako żołnierz Wehrmachtu 12 września 1944 r. pod Croce/Monte Colombo we Włoszech, s. 261.

²⁴ Ibidem, przykładowe fotografie wydarzeń: zdjęcie samochodów wojskowych na placu składowym Braci Litewskich z jesieni 1939 r., s. 246; fotografia upamiętniająca wieczornicę wspominkową związaną z poległymi żołnierzami Wehrmachtu z 9 listopada 1939 r., s. 251; fotografia przedstawiająca okupacyjny wiec na nowskim rynku z około 1940 r., s. 276.

²⁵ Ibidem, przykładowe fotografie dokumentów: pierwszej strony wyroku śmierci na Paulinę Tyszewską, Franciszkę Brucką oraz Brunona Bruckiego za współpracę z polskim wywiadem, Berlin 1941 r., s. 253; odpisu rozkazu aresztowania Polaków z 20 października 1939 r., s. 256; dowodu osobistego tzw. III grupy, s. 260.

²⁶ Ibidem, s. 309.

²⁷ Ibidem, przykładowe fotografie ilustrujące: posiedzenie Miejskiej Rady Narodowej odbywające się przy ul. Kościuszki w klubie Sambor, s. 306; głosowanie w lokalu wy-

czeń wojennych na obszarze województwa pomorskiego (stan na 1 sierpnia 1945 r.), czy listy deportowanych do ZSRR mieszkańców Nowego. Niestety pojawiają się błędy merytoryczne, chociażby w spisie osób wysiedlonych do ZSRR. Daty urodzeń wielu z nich nie są poprawne²⁸. Weryfikacja z aktami USC lub aktami metrykalnymi pozwoliłaby na uniknięcie tego typu pomyłek. Innym błędem jest informacja znajdująca się w przypisie 113 na s. 331, według której „Miasto Nowe nad Wisłą należało do II rejonu, stanowisko prezesa zajmował burmistrz Kazimierz Ślęzak”²⁹. Burmistrzem Nowego i prezesem OSP Nowe był wówczas Karol Ślęzak. Pomyłka wynika zapewne z tego, że autor przytacza oryginalne dane z Wydziału Powiatowego w Świeciu. Warto byłoby jednak opatrzyć je stosownym przypisem.

Ostatni rozdział, omawiający czasy najnowsze, rozpoczynające się od 1989 r., został napisany przez Marka Śliwę, pracownika Centrum Kultury Zamek, a także miłośnika historii i dziejów Nowego. Na pierwszy plan wysuwa się fakt, że przedstawiany okres nigdy nie był opisywany, co jest wartościowe z perspektywy czytelnika. Marek Śliwa kontynuuje charakterystykę poszczególnych aspektów życia miasta, tj. handlu i usług, przemysłu i rolnictwa, życia religijnego, społecznego, infrastruktury miejskiej i budownictwa czy szkolnictwa. Należy docenić, że autor mimo braku opracowań dotyczących historii najnowszej miasta stosunkowo rzetelnie omówił wspomniane zagadnienia. Wykorzystał do tego lekturę „Głosu Nowego”, lokalnego czasopisma katolickiego, oraz wiadomości pozyskane od mieszkańców miasta, a zarazem uczestników opisywanych w rozdziale wydarzeń. Tekst zawiera sporo ilustracji³⁰, co znacząco go wzbogaca. Znajduje się w nim także wiele informacji, które będą stanowić podstawę do przyszłych badań

---

borczym w latach 70. XX w., s. 311; załogę Zakładów Mechanicznych zwanych potocznie Murzynami, s. 321.

²⁸ Według Księgi chrztów 1916–1925 parafii Nowe Mieczysława Chyrek urodziła się 27 marca 1919 r., a nie – jak wskazuje autor – w 1923 r. Podobnie jest z Anastazją Fandrejowską, urodzoną 15 kwietnia 1900 r., a nie – jak wskazuje autor – w 1927 r.

²⁹ *Nowe – dzieje...*, s. 331.

³⁰ Ibidem, przykładowe fotografie: uroczystości jubileuszowej ZOSP przy Kłose PFM i burmistrza Stanisława Butyńskiego, s. 374; hal produkcyjnych Pomorskiej Fabryki Mebli w Nowem w 2016 r., s. 391; demontażu torowiska na trasie Nowe–Twarda Góra, s. 409.

dziejów miasta po 1989 r. Pojawia się niestety niemało błędów merytorycznych. Na s. 416 czytamy: „Obecnie funkcję tę pełni Zenon Klorek, a naczelnikiem jest Leszek Piotrowski”³¹. Prawidłowe brzmienie nazwiska naczelnika to Papierowski. Na s. 417 można znaleźć stosunkowo dużo błędnych informacji. Po pierwsze, autor zanotował, że „W tym też roku [2001] odbyły się mecze w ramach Pucharu Polski z Lechią”³². Wisła zagrała mecz w pucharze Polski z Lechią, ale nie było to w 2001, tylko w 1966 r. W kolejnym akapicie napisano, że „Trenerem był wówczas Walentyn Guscin, najlepszym zawodnikiem (również pochodzący z Ukrainy) Igor Kucenko, a kapitanem Andrzej Langowski”³³. Trenerem Wisły był Walentin Guścin, a jej kapitanem Adam Langowski. W trzecim akapicie czytamy z kolei, że „W roku 2007 prezes Marek Mazurek i trener Andrzej Dobrowolski podali się do dymisji, a nowym prezesem został Cezary Balewski, trenerem zaś Czesław Guzek”³⁴. Trener miał na imię Stefan, nie Czesław.

Monografia zawiera wiele załączników, które dla mieszkańców Nowego mogą stanowić cenne źródło informacji o ich przodkach. Mowa tu chociażby o liście żołnierzy z Nowego poległych na froncie lub zmarłych w wyniku ran odniesionych w walce podczas pierwszej wojny światowej czy liście osób poległych, zamordowanych, zabitych, zmarłych w wyniku drugiej wojny światowej, deportacji sowieckiej oraz działalności komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w latach 1939–1946. Są tutaj również wyszczególnieni radni gminy Nowe z lat 1988–2014, wikariusze parafii nowskiej w latach 1989–2015 ze wskazaniem obecnego statusu.

Na końcu znajduje się bibliografia oraz wykaz źródeł ikonograficznych. Brakuje tu konkretnych sygnatur, numerów zespołów czy numerów wykorzystanej prasy. Są one w przypisach, jednak zgodnie ze stosowaną praktyką tworzenia aparatu naukowego powinny się znaleźć również w bibliografii. W przeciwieństwie do tego wykaz materiału ilustracyjnego został sporządzony bez zarzutu.

---

³¹ Ibidem, s. 416.

³² Ibidem, s. 417.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

Podsumowując, należy stwierdzić, że recenzowana monografia jest bardzo ciekawym źródłem informacji o dziejach Nowego, które wzbogaca wiedzę na temat tego małego miasteczka. Ze względu na występowanie błędów merytorycznych warto pomyśleć o stworzeniu erraty. Pozwoli to na sprostowanie omyłek zawartych w tekście.

Rafał Openkowski (Toruń)
ORCID: 0000-0002-6288-2702